

Anna Zimnoch

Politechnika Białostocka

EKONOMIA SPOŁECZNA JAKO – ODKRYWANE NA NOWO – PODEJŚCIE DO ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH

Streszczenie: Koncepcja ekonomii społecznej odnosi się do zorganizowanych działań, które przede wszystkim mają na celu pomoc osobom defaworyzowanym. Działania te oparte są najczęściej na dobrowolnym uczestnictwie, członkostwie i zaangażowaniu takich osób. Głównym celem jest dobro publiczne lub działanie na rzecz członków danej organizacji, a nie zysk. Przykłady podmiotów ekonomii społecznej w Polsce świadczą o tym, iż mogą one prowadzić różnorodną działalność. Jednak szczególne cechy sektora ekonomii społecznej sprawiają, że podmioty te napotykać na szereg trudności, w tym głównie związanych z pozyskiwaniem zewnętrznych źródeł finansowania.

Słowa kluczowe: ekonomia społeczna, podmioty ekonomii społecznej, finansowanie

1. Wstęp

Ekonomia społeczna w Polsce nie jest niczym nowym. Jej korzenie na ziemiach polskich sięgają jeszcze XVII w., powstały wówczas tzw. porządki ogniowe, czyli organizacje wzajemnej pomocy przeciwpożarowej mieszkańców miast. Rozwój polskich instytucji ekonomii społecznej nastąpił jednak w drugiej połowie XIX w. Wówczas, po krwawo stłumionych powstaniach, wobec braku polskich instytucji, powstała filozofia pracy u podstaw sprzyjająca samoorganizacji obywatelskiej. W dwudziestoleciu międzywojennym symbolem sukcesu oraz przykładem udanej mobilizacji mieszkańców na rzecz integracji i rozwoju społeczności lokalnej stał się Lisków – wieś koło Kalisza. W Liskowie powstały spółdzielnie, szkoły, cegielnia, a biedna i zacofana wieś zmieniła się w dynamiczną i dobrze prosperującą społeczność. Stało się to za sprawą ks. Wacława Bliźnińskiego, społecznika, który potrafił zachęcić liskowian do działania.

Teoretyczne rozważania na temat ekonomii społecznej także mają swoją historię¹. Obecne zainteresowanie ekonomią społeczną niewątpliwie zawdzięczać należy polityce Unii Europejskiej, która zmierza do rozwijania instytucji ekonomii spo-

¹ W Polsce międzywojennej o ekonomii społecznej pisał m.in. Stanisław Grabski. Swoją teorię rozwoju społeczno-gospodarczego zawarł przede wszystkim w pracy pt. *Ekonomia społeczna*. Nato-

łecznej jako skutecznej formy integracji społeczno-zawodowej. Koncepcja ekonomii społecznej wpisuje się w cele strategiczne UE, takie jak: spójność społeczna, pełne zatrudnienie, walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym, partycypacja obywateli, stały rozwój. Polska, wstępując do UE, włączyła się w europejską debatę poświęconą ekonomii społecznej oraz w budowę jej własnego modelu, wykorzystując do tego celu fundusze strukturalne².

Zauważono, że może to być szansa na aktywizację osób wykluczonych, kreowanie pozytywnych postaw wśród młodych ludzi, w pewnym zakresie może to być także element polityki zatrudnienia itp. Zaczęły pojawiać się różne inicjatywy na rzecz wspierania ES, jednak wśród licznych problemów, na które napotyka sektor ekonomii społecznej, jednym z najpoważniejszych jest wciąż utrudniony dostęp do źródeł finansowania działalności.

2. Istota ekonomii społecznej

Termin „ekonomia społeczna” jest dokładnym tłumaczeniem angielskiego *social economy* czy francuskiego *économie solidaire*. Tłumaczenie to nie jest do końca trafne, bardziej odpowiadałoby jej istocie określenie „gospodarka społeczna”³. Według niektórych autorów dyskusje nie powinny ograniczać się jedynie do treści hasła ekonomia społeczna, ale również do skojarzeń, jakie ono wywołuje, ponieważ mogą mieć one istotne znaczenie z punktu widzenia popularyzacji idei, a należy przypuszczać, że ekonomia społeczna często kojarzona jest z ekonomią socjalistyczną⁴.

Wyróżnić można przynajmniej trzy perspektywy definiowania terminu ekonomia społeczna. Może być ona rozpatrywana jako⁵:

- rzeczownik – ekonomia społeczna jako zbiór instytucji;
- przymiotnik – ekonomia społeczna jako specyficzny rodzaj ekonomii, charakteryzujący się specyficznymi (społecznymi) cechami: wartości, rodzaj relacji między uczestnikami;
- przestrzeń – ekonomia społeczna widziana jako sieć, przestrzeń, sposób komunikacji między uczestnikami (wzajemność), możliwość mobilizowania różnorodnych zasobów, raczej dostęp do dóbr niż ich posiadanie.

miast Leopold Caro, jeden z czołowych polskich ideologów korporacjonizmu, wydał książkę *Zasady nauki ekonomii społecznej*.

² W ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, priorytet VII – Promocja integracji społecznej znajduje się działanie 7.2 „Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej”. Celem tego działania jest poprawa dostępu do zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i rozwijanie sektora ekonomii społecznej.

³ W j. angielskim istnieje rozróżnienie *economy* (jako gospodarki) i *economics* (jako nauki).

⁴ M. Gumkowska, J. Herbst, J. Huszcz, *Społeczny kontekst rozwoju ekonomii społecznej w Polsce. Raport z badania*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006, s. 6.

⁵ K. Wygnański, P. Frączak, *Ekonomia społeczna w Polsce – definicje, zastosowania, oczekiwania, wątpliwości*, *Ekonomia społeczna. Teksty*, nr 1, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2006, s. 32.

Niemniej nawet teoretycy nie wypracowali do tej pory jednoznacznej definicji.

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej opisuje ekonomię społeczną jako „działalność organizacji, które łączą cele gospodarcze oraz społeczne, przy czym te drugie mają znaczenie nadrzędne. Ekonomia społeczna uzupełnia lukę w gospodarce, w której tradycyjne przedsiębiorstwa nie funkcjonują ze względu na brak wystarczającej opłacalności, a typowe organizacje społeczne nie potrafią działać efektywnie. [...] Ekonomia społeczna jest mostem scalającym środowiska lokalne, dzięki tworzeniu sieci powiązań i współpracy między obywatelami przy realizacji celów społecznych i gospodarczych”⁶.

W przekonaniu Jerzego Hausnera, który nie próbuje definiować ekonomii społecznej, w ekonomii społecznej nie idzie o to, aby gospodarkę prywatną oraz gospodarkę publiczną przenieść na „społeczną modłę” i zmienić kapitalizm właścicielski (*shareholding capitalism*) w kapitalizm interesariuszy (*stakeholding capitalism*), co się marzyło wielu starym i nowym socjalistom (w tym brytyjskim laburzystom u progu rządów T. Blaira), ale aby umożliwić rozwiązywanie, a przynajmniej łagodzenie problemów społecznych, które nieuchronnie generuje rynek i państwo. Jeśli to się udaje, choćby częściowo, to niewątpliwie ekonomia społeczna może przyczynić się także do jakiejś modyfikacji (ewolucji) gospodarki prywatnej i gospodarki, a tym samym do długotrwałego rozwoju społeczno-gospodarczego⁷.

We wszystkich spotykanych obecnie definicjach zgodnie przyjmuje się, że ekonomia społeczna radzi sobie z zaspokajaniem potrzeb, których nie mogą pokryć inne sektory, a chodzi mianowicie o spójność społeczną i dbałość o tworzenie miejsc pracy, zachęcanie do przedsiębiorczości, budowanie społeczeństwa pluralistycznego, uczestniczącego, demokratycznego i opartego na solidarności⁸.

3. Funkcje ekonomii społecznej

Można wymieniwać kilka funkcji sektora ekonomii społecznej, wśród nich znajdują się następujące⁹:

- z perspektywy polityki zatrudnienia i rynku pracy – od ekonomii społecznej oczekuje się nowych miejsc pracy, szczególnie adresowanych do ludzi zmarginalizowanych lub zagrożonych społeczną marginalizacją; oczekuje się również

⁶ <http://www.mps.gov.pl/index.php?gid=521> (dostęp: 10.02.2009).

⁷ J. Hausner, *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*, kwartalnik „Ekonomia Społeczna” 2007, nr 1 (1), Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, s. 10.

⁸ Podkreślone jest to np. w: W. Kwaśnicki, *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*, kwartalnik „Trzeci Sektor” 2005, nr 2, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, s. 16.

⁹ P. Sałustowicz, *Koncepcje i funkcje ekonomii społecznej*, w: *Ekonomia społeczna a bezradność społeczna – perspektywy i bariery*, red. P. Sałustowicz, H. Guzowska, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2006, s. 23–34.

usług w zakresie szkolenia zawodowego i umożliwienia transferu na tzw. pierwszy rynek pracy;

- z perspektywy polityki społecznej – dostarczania usług socjalnych dla jednostek i zbiorowości czy wspólnot lokalnych, zwłaszcza tam, gdzie sektor prywatny i publiczny nie są w stanie zaspokoić rosnących potrzeb społecznych;
- z perspektywy integracji społecznej – zadaniem ekonomii społecznej jest pomnażanie kapitału społecznego;
- z perspektywy procesu demokratyzacji – oczekuje się od ekonomii społecznej wciągania jednostek i grup społecznych w proces decyzji politycznych;
- z perspektywy zmiany społecznej – ekonomia społeczna ma być miejscem tworzenia się alternatywnego systemu ekonomicznego i społecznego.

Zdania co do ww. funkcji są podzielone. Niektórzy uważają, że patrzeć na ekonomię społeczną z perspektywy procesu demokratyzacji czy zmiany społecznej jest zbyt daleko posunięte¹⁰. Ważne jest też, aby nie przeceniać roli ekonomii społecznej i nie stwarzać większych oczekiwań wobec niej, niż te, które istotnie może w Polsce zaspokajać. Niemniej ekonomia społeczna proponuje zamiast pasywnych form pomocy – aktywne, a zamiast roszczeń i uzależnienia od pomocy – współodpowiedzialność. Może być zatem istotnym sojusznikiem państwa w kształtowaniu i realizowaniu polityki społecznej.

4. Klasyfikacja podmiotów ekonomii społecznej

Żeby jeszcze lepiej zrozumieć termin ekonomia społeczna, można wyznaczyć podmioty, które charakteryzują się pewnymi cechami i zasadami działania. Karta Europejskiej Stałej Konferencji Spółdzielni, Towarzystw Wzajemnych, Stowarzyszeń i Fundacji zawiera zespół takich właśnie cech, są to¹¹:

- prymat celów indywidualnych i społecznych ponad kapitałem;
- otwarte i dobrowolne członkostwo;
- demokratyczna kontrola członków (wyjątkiem są fundacje);
- połączenie potrzeb członków/użytkowników i/lub potrzeb ogólnych;
- obrona i realizacja wartości solidarności i odpowiedzialności;
- autonomiczne zarządzanie i niezależność od władz publicznych;
- wypracowana nadwyżka wykorzystywana do realizacji celów stabilnego rozwoju, realizacji usług dla członków lub usług ogólnych.

Międzynarodowa sieć badawcza EMES (*European Research Network*¹²) zrzeszającą ekspertów i badaczy zagadnienia ekonomii społecznej zaproponowała de-

¹⁰ Por.: J. Hausner, *Ekonomia społeczna i rozwój*, Ekonomia społeczna. Teksty, nr 12, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008, s. 5–6.

¹¹ Cyt. za: *Ekonomia społeczna. Kraków 2004. II Europejska Konferencja Ekonomii Społecznej – materiały*, Ministerstwo Polityki Społecznej, Związek Lustracyjny Spółdzielni Pracy, Warszawa 2005, s. 10.

¹² <http://www.emes.net/> (dostęp: 10.02.2009).

finicję podmiotów ekonomii społecznej przez wskazanie kryteriów ekonomicznych i społecznych wyróżniających te podmioty. Kryteria ekonomiczne to:

- prowadzenie w sposób względnie ciągły, regularny działalności w oparciu na instrumentach ekonomicznych;
 - niezależność, suwerenność instytucji w stosunku do instytucji publicznych;
 - ryzyko ekonomiczne;
 - istnienie choćby nielicznego płatnego personelu
- Do kryteriów społecznych zaliczono natomiast:
- wyraźną orientację na społecznie użyteczny cel przedsięwzięcia;
 - oddolny, obywatelski charakter inicjatywy;
 - specyficzny, możliwie demokratyczny system zarządzania;
 - możliwie partycypacyjny charakter działania;
 - ograniczoną dystrybucję zysków.

Jednak sporządzenie listy podmiotów, które można uznać za podmioty ekonomii społecznej, nastęrcza już trudności. Ta trudność bierze się między innymi stąd, że pojęcia ekonomii społecznej czy przedsiębiorstwa społecznego nie występują w naszym ustawodawstwie.

Autorzy ekspertyzy dotyczącej prawnych form ekonomii społecznej w Polsce zaliczyli do nich¹³:

- organizacje spółdzielcze i spółdzielnie pracy, które reprezentują bardzo odmienne formy działalności, od spółdzielni mieszkaniowych, poprzez spółdzielnie spożywców, aż po spółdzielnie uczniowskie;
- bankowość spółdzielczą;
- spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK);
- towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych;
- organizacje pozarządowe działające w formie stowarzyszeń, fundacji, prowadzące działalność gospodarczą.

Sami autorzy wyrażają jednak wątpliwość, czy faktycznie działalność tych podmiotów zawsze odpowiada zasadom ekonomii społecznej, w szczególności odnosi się to do spółdzielni oraz SKOK. Stąd wniosek, że wyznaczenie obszaru ekonomii społecznej nie może odbywać się na zasadzie prostego zakwalifikowania do niej z góry określonych form prawnych. Wymaga to analizy z punktu widzenia przyjętych cech ekonomii społecznej. Tym samym omawiane zestawienie zawiera, co najwyżej, potencjalne podmioty ekonomii społecznej w Polsce. One też często zaliczane są do tzw. starej czy tradycyjnej ekonomii społecznej, w odróżnieniu od nowej ekonomii społecznej, do której zalicza się podmioty powstające od zaledwie kilku lat, np.:

- spółdzielnie socjalne;

¹³ H. Izdebski, M. Małek, *Formy prawne przedsiębiorczości społecznej w Polsce*, w: T. Kaźmierczak, M. Rymsza, *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 194–195.

- centra integracji społecznej;
- zakłady aktywności zawodowej,
- warsztaty terapii zajęciowej.

Spółdzielnia socjalna – jej przedmiotem jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu na osobistej pracy członków. Spółdzielnia socjalna działa na rzecz:

- społecznej reintegracji jej członków, przez co należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu;
- zawodowej reintegracji jej członków, przez co należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy – a działania te nie są wykonywane w ramach prowadzonej przez spółdzielnię socjalną działalności gospodarczej¹⁴.

Centrum integracji społecznej – jednostka organizacyjna realizująca reintegrację zawodową i społeczną przez następujące usługi:

- kształcenie umiejętności pozwalających na pełnienie ról społecznych i osiągnięcie pozycji społecznych dostępnym osobom niepodlegającym wykluczeniu społecznemu;
- nabywanie umiejętności zawodowych oraz przyuczenie do zawodu, przekwalifikowanie lub podwyższanie kwalifikacji zawodowych;
- naukę planowania życia i zaspokajania potrzeb własnym staraniem, zwłaszcza przez możliwość osiągnięcia własnych dochodów przez zatrudnienie lub działalność gospodarczą;
- uczenie umiejętności racjonalnego gospodarowania posiadanymi środkami pieniężnymi¹⁵.

Zakład aktywności zawodowej – nie jest samodzielną formą prawną – jest organizacyjnie i finansowo wydzieloną jednostką, która uzyskuje status zakładu aktywności zawodowej. O utworzenie ZAZ ubiegać się może gmina, powiat oraz fundacja, stowarzyszenie lub inna organizacja społeczna, której statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych¹⁶.

Warsztat terapii zajęciowej – wyodrębniona organizacyjnie i finansowo placówka stwarzająca osobom niepełnosprawnym niezdolnym do podjęcia pracy możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywrócenia umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia. Realizacja przez warsztat ww. celu odbywa się przy zastosowaniu technik terapii zajęciowej, zmierzających do rozwijania:

¹⁴ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. 2006, nr 94, poz. 651), art. 2.

¹⁵ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. 2003, nr 122, poz. 1143), art. 3.

¹⁶ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776), art. 29.

- umiejętności wykonywania czynności życia codziennego oraz zaradności osobistej;
- psychofizycznych sprawności oraz podstawowych i specjalistycznych umiejętności zawodowych¹⁷.

W przeciwieństwie do tradycyjnych podmiotów ekonomii społecznej (np. spółdzielni), te nowe formy cechują się odchodzeniem od działań ukierunkowanych wyłącznie na swoich członków. Stanowią nie tylko nowy element rynku pracy, ale umożliwiają także efektywne oddziaływanie na integrację społeczną osób najbardziej zagrożonych wykluczeniem i marginalizacją społeczną, poprzez kompleksowe i interdyscyplinarne wsparcie.

5. Przykłady podmiotów ekonomii społecznej w Polsce

Od samej dyskusji nt. jednej obowiązującej definicji ekonomii społecznej i form organizacyjnych przedsięwzięć z jej zakresu ważniejsza jest jednak ocena wyników tych przedsięwzięć, która nie bierze pod uwagę tego, jaki podmiot realizuje zadanie, lecz jaki jest zamierzony rezultat. Przykłady podmiotów ekonomii społecznej, wraz z opisem prowadzonej przez nich działalności i jej celem, przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Cel i rodzaj prowadzonej działalności wybranych podmiotów ekonomii społecznej funkcjonujących w Polsce

Zakład Aktywności Zawodowej „Zakład Introligatorsko-Drukarski” Warsztat Terapii Zajęciowej „Jesteś potrzebny” działające przy Bielskim Stowarzyszeniu Artystycznym „Teatr Grodzki” Bielsko-Biała http://www.teatrgrodzki.pl 	
Cel działalności	Prowadzona działalność
1	2
– reintegracja społeczna osób niepełnosprawnych i wykluczonych społecznie poprzez aktywizację zawodową, pracę twórczą, dostęp do kultury – zmiana sposobu postrzegania osób niepełnosprawnych, zainteresowanie społeczności lokalnej ich problemami – stworzenie swego „ruchu” na rzecz osób niepełnosprawnych, wymiana doświadczeń, nawiązywanie kontaktów – budowanie społeczeństwa obywatelskiego – tolerancji i równych szans w dostępie do kultury i twórczości artystycznej	– produkcja: książek, folderów, broszur, wizytówek, kalendarzy, toreb, pudełek i ręcznie wykonywanych kart okolicznościowych – pracownie: mody, sztuki użytkowej, arteterapii, dziennikarstwa, stolarsko-introligatorska – prowadzenie punktu poradnictwa zawodowego dla niepełnosprawnych bezrobotnych – warsztaty teatralne dla osób niepełnosprawnych – publikacja własnego czasopisma

¹⁷ Tamże, art. 10a.

Tabela 1, cd.

1	2
Spółdzielnia Socjalna „Szansa i Wsparcie” Chorzów http://www.szansaiwsparcie.free.ngo.pl	
Cel działalności	Prowadzona działalność
<ul style="list-style-type: none"> – reintegracja zawodowa i społeczna bezrobotnych kobiet – wspieranie tworzenia podmiotów w trzecim sektorze, które staną się stabilnymi miejscami pracy 	<ul style="list-style-type: none"> – usługi sanitariuszek szpitalnych, których odbiorcami są zakłady opieki zdrowotnej – usługi opiekuńcze dla osób chorych i niepełnosprawnych świadczone w domach
Fundacja Domy Wspólnoty Chleb Życia Ożarów http://www.chlebzycia.org.pl	
Cel działalności	Prowadzona działalność
<ul style="list-style-type: none"> – wsparcie edukacji i wychowania ubogiej młodzieży – promocja zatrudnienia i aktywizacja zawodowa osób bez pracy i zagrożonych patologiami 	<ul style="list-style-type: none"> – usługi stolarskie – usługi krawieckie – przetwórstwo owoców
EKO „Szkoła Życia” Wandzin http://www.ekosz.republika.pl	
Cel działalności	Prowadzona działalność
<ul style="list-style-type: none"> – leczenie osób uzależnionych, zakażonych wirusem HIV – reintegracja społeczna osób wykluczonych – praca nad braniem odpowiedzialności za siebie, odbudowanie systemu wartości i wiary w siebie – praca jako terapia, zawodowe przygotowanie do normalnego życia poza ośrodkiem 	<ul style="list-style-type: none"> – hodowla królika polskiego popielniańskiego jako hodowla zachowawcza zagrożonego wyginięciem gatunku – ochrona starych, wysokopiennych, mrozoodpornych drzew owocowych – hodowla kury zielononóżki kuropatwianej, wpisanej na czerwoną listę ginących gatunków FAO – przetwórstwo i suszarnie owoców
Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Bałtów „Bałt” Gmina Bałtów http://www.baltow.info	
Cel działalności	Prowadzona działalność
<ul style="list-style-type: none"> – ożywienie gospodarcze gminy, głównie dzięki turystyce – rozwój przedsiębiorczości, m.in. agroturystyki i lokalnego rzemiosła – zmniejszenie bezrobocia w gminie poprzez tworzenie miejsc pracy w turystyce i rzemiośle – rozwój wspólnoty lokalnej dzięki odtworzeniu i kultywowaniu m.in. tradycji rękodzieła ludowego – rozwój infrastruktury technicznej, która służy mieszkańcom i umożliwia rozwój działalności gospodarczej 	<ul style="list-style-type: none"> – prowadzenie Parku Jurajskiego, stoku narciarskiego, ośrodka jazdy konnej, ekosafari – organizacja spływów kajakowych – wspieranie gospodarstw agroturystycznych <p>Działalność prowadzona jest w ramach czterech podmiotów ekonomii społecznej, o jasno sprecyzowanych i zróżnicowanych celach i formach działania, nie dublujących, lecz uzupełniających swoją działalność: Bałt, Delta, Partnerstwo Kamienny Krąg, Allozaur</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji ze stron internetowych ww. podmiotów oraz <http://www.ekonomiaspoleczna.pl> (dostęp: 4.04.2010).

Inne funkcjonujące w Polsce przedsięwzięcia obejmują np. pracownię krawiecką zatrudniającą osoby po terapii odwykowej, gospodarstwo ekologiczne prowadzone przez osoby bezdomne i uzależnione od alkoholu, zbieranie surowców wtórnych i ich segregację przez osoby niepełnosprawne umysłowo i psychicznie chore, sklep z używanymi rzeczami prowadzony przez usamodzielnianych wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych, małą poligrafię obsługiwaną przez osoby autystyczne. Te przykłady pokazują więc, że zaletą ekonomii społecznej może być właśnie ta różnorodność form podejmowanych działań. Sektor ekonomii społecznej w Polsce nie imponuje jednak liczbą swoich podmiotów (tabela 2).

Tabela 2. Liczebność podmiotów zaliczonych do sektora ekonomii społecznej w Polsce

Typ instytucji	Przybliżona liczba instytucji	Liczba zatrudnionych (w przeliczeniu na pełne etaty)	Liczba członków
Stowarzyszenia i fundacje	75 000	ok. 65 000	ok. 9–10 000 000
Organizacje samorządu gospodarczego	5 500	33 000	1 100 000
Spółdzielnie	12 800	469 000	ok. 10–11 000 000
Z tego: spółdzielnie inwalidów	350	5 500	30 000
Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych	9	500	bd
Inne organizacje wzajemnościowe	880	bd	bd
Spółdzielnie socjalne	120	bd	400
Zakłady Aktywności Zawodowej	48	1700	–
Centra Integracji Społecznej	55	500	–
Kluby Integracji Społecznej	300	bd	–
Ogółem	ok. 94 000	ok. 600 000	ok. 16–17 000 000

Źródło: *Polski model ekonomii społecznej. Rekomendacje dla rozwoju*, red. P. Frączak, J.J. Wygnański, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008, s. 21.

Wśród problemów, na które napotyka sektor ekonomii społecznej, niewątpliwie wpływających na ich liczbę, jednym z najpoważniejszych jest utrudniony dostęp do źródeł finansowania działalności.

6. Rodzaje ryzyka związanego z finansowaniem podmiotów ekonomii społecznej

Instytucje finansowe we współpracy z podmiotami ekonomii społecznej widzą dodatkowe, poza powszechnie obecnym na rynku finansowym, ryzyko. Jakkolwiek wiele z tych cech niesłusznie traktowanych jest jako potencjalne źródło ryzyka, to w świetle stanowisk osób odpowiedzialnych w bankach za określenie polityki kredytowej takie ryzyko mogą stanowić. Te cechy, przypisywane ogółowi organizacji pozarządowych (NGO), to¹⁸:

- zysk nie jest celem – działalność, która nie jest nastawiona na generowanie zysku, rodzi obawy o zachowanie dobrej sytuacji finansowej, która przecież jest warunkiem terminowej spłaty kredytów, wraz z odsetkami. Dodatkowo najczęściej niskie nakłady na obsługę finansowo-księgową nie pozwalają na zapewnienie wysokiego poziomu zarządzania finansami;
- braki w dokumentacji – brak nakładów na profesjonalną obsługę organizacji wymusza „wszechstronność” pracowników, którzy wykonują różnorodne zadania (w tym administracyjno-biurowe), często bez sprecyzowanych personalnie obowiązków. Może to prowadzić do swoistego chaosu, braków w dokumentacjach lub ich lakoniczności. To natomiast może utrudnić przeprowadzenie analizy skuteczności działania organizacji w przypadku ubiegania się przez nią o finansowanie zwrotne;
- zabezpieczenie rzeczowe – podmioty sektora ekonomii społecznej zazwyczaj dysponują stosunkowo małymi możliwościami zabezpieczenia kredytów. Do wyjątków należą NGO dysponujące istotnym majątkiem trwałym. Natomiast zabezpieczenia finansowe (np. gwarancje lub polisy) wymagają aplikacji i przeprowadzenia postępowania podobnego do tego, jakie dotyczy samej aplikacji kredytowej;
- zabezpieczenia ze strony zarządzających – często w przypadku przedsiębiorstw komercyjnych właściciele, członkowie zarządów, aby zwiększyć wiarygodność kredytową, uzupełniają dokumenty aplikacyjne o osobiste zabezpieczenia zwrotności kredytu. W przypadku NGO taka praktyka nie jest spotykana, ponieważ zarządzający nie widzą potrzeby ryzykowania własnym majątkiem;
- wkład własny – banki najczęściej wymagają od kredytobiorców tzw. wkładu własnego w finansowane przedsięwzięcie. W przypadku NGO ich wkład własny może być znikomy lub wręcz zerowy. Na poważniejszy udział własny mogą sobie pozwolić jedynie takie organizacje, które prowadzą działalność gospodarczą lub są zdolne pozyskiwać w miarę systematycznie dotacje;
- więź kapitalisty ze spółką a więź sponsora ze sponsorowanym – w przypadku podmiotów gospodarczych istnieje prawdopodobieństwo, że w momencie po-

¹⁸ P. Kazimierczyk, *Współpraca NGO z bankami: wymogi zarządzania ryzykiem a perspektywy rozwoju*, opracowanie powstałe na zlecenie Banku DnB NORD Polska SA, s. 18–21.

wstania ich trudnej sytuacji finansowej, właściciele mogą być skłonni do udzielenia pomocy, gdy wystąpią problemy ze spłatą kredytów. Podobnej więzi pomiędzy np. fundatorem a fundacją nie można raczej oczekiwać;

- konflikt z donatorem – istnieje pogląd, że NGO w przeciwieństwie do podmiotów gospodarczych, które energicznie i konsekwentnie egzekwują należności od swoich dłużników, ostrożniej zachowują się w sytuacjach konfliktowych. Częściej też będą decydowały się na rezygnację z prawnie przysługujących im środków, ponieważ dochodzenie swoich praw, np. na drodze sądowej, mogłoby popsuć ich reputację i zmniejszyć krąg potencjalnych sponsorów;
- niskie płace a rotacja kadr – statystyki potwierdzają, że pracownicy NGO realizujący podobne zadania jak pracownicy firm komercyjnych otrzymują niższe wynagrodzenia. Można więc wysunąć wnioski, iż niska płaca pociąga za sobą niską wydajność i wyższe ryzyko porzucenia jej;
- ryzyko prawne – ten rodzaj ryzyka wynika z niedoskonałości przepisów prawa, rodzących wiele wątpliwości i pozostawiających wiele możliwości interpretacyjnych;
- brak statystyk – liczba udzielonych i spłaconych przez NGO kredytów jest stonkowo niższa niż w przypadku innych segmentów potencjalnych kredytobiorców. Uniemożliwia to wykorzystanie przez potencjalnych finansujących bardziej zaawansowanych modeli oceny ryzyka kredytowego.

Bezasadnie niektóre z powyższych cech postrzegane są jako potencjalne źródło ryzyka. W przypadku np. kadry, sektor ekonomii społecznej niejednokrotnie dysponuje bardziej lojalnymi i oddanymi pracownikami niż wiele dobrze wynagradzających przedsiębiorstw prywatnych. Wiąże się to z cechami osobowościowymi tych osób, ich wewnętrzną potrzebą pracy przynoszącej określone efekty społeczne. Wiele z tych osób ma cechy liderów i jest podmiotem inicjującym i koordynującym przedsiębiorczość społeczną na gruncie lokalnym.

7. Podsumowanie

Ramy prawno-finansowe funkcjonowania sektora ekonomii społecznej powinny określać złoty środek pomiędzy protekcjonizmem ze strony państwa a przestrzeganiem reguł wolnorynkowej konkurencji i ponoszeniem ekonomicznego ryzyka. Wśród możliwych do podjęcia w tym celu działań można wymienić¹⁹:

- tworzenie baz danych organizacji realizujących projekty publiczne (dotacje, kontrakty), wraz z oceną jakości wywiązywania się ze zobowiązań;
- promocję dobrych praktyk, w tym w zakresie zarządzania finansami;

¹⁹ *Finansowanie zwrotne instytucji ekonomii społecznej w Polsce. Raport otwarcia Bank BISE*, red. A. Królikowska, Ekonomia społeczna. Teksty, nr 19, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2006, s. 56.

- wsparcie organizacji w dziedzinach niezbędnych do realizacji zadań, ale wymagających specjalistycznej wiedzy (księgowość, zarządzanie finansami, informatyka, prawo);
- tworzenie instrumentów zabezpieczających dla organizacji, m.in. fundusze i sieci poręczeniowe, fundusze żelazne.

Prowadząc działalność gospodarczą, podmioty ekonomii społecznej powinny mieć bowiem możliwość korzystania z takich samych form wsparcia jak inni przedsiębiorcy. Jednocześnie szczególny charakter tej działalności i jej cel sprawiają, że należy traktować je inaczej niż klasyczne przedsiębiorstwa.

Literatura

1. *Ekonomia społeczna. Kraków 2004. II Europejska Konferencja Ekonomii Społecznej – materiały*, Ministerstwo Polityki Społecznej, Związek Lustracyjny Spółdzielni Pracy, Warszawa 2005.
2. Gumkowska M., Herbst J., Huszcz J., *Społeczny kontekst rozwoju ekonomii społecznej w Polsce. Raport z badania*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006.
3. Hausner J., *Ekonomia społeczna i rozwój*, *Ekonomia społeczna. Teksty*, nr 12, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008.
4. Hausner J., *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*, kwartalnik „Ekonomia Społeczna” 2007, nr 1 (1), Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej.
5. Izdebski H., Małek M., *Formy prawne przedsiębiorczości społecznej w Polsce*, w: T. Kaźmierczak, M. Rymsza, *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
6. Kazimierzczuk P., *Współpraca NGO z bankami: wymogi zarządzania ryzykiem a perspektywy rozwoju*, opracowanie powstałe na zlecenie Banku DnB NORD Polska SA.
7. Kwaśnicki W., *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*, kwartalnik „Trzeci Sektor” 2005, nr 2, Fundacja Instytutu Spraw Publicznych.
8. *Polski model ekonomii społecznej. Rekomendacje dla rozwoju*, red. P. Frączak, J.J. Wygnański, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008.
9. Sałustowicz P., *Koncepcje i funkcje ekonomii społecznej*, w: *Ekonomia społeczna a bezradność społeczna – perspektywy i bariery*, red. P. Sałustowicz, H. Guzowska, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2006.
10. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. 2003, nr 122, poz. 1143).
11. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. 2006, nr 94, poz. 651).
12. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776).
13. Wygnański K., Frączak P., *Ekonomia społeczna w Polsce – definicje, zastosowania, oczekiwania, wątpliwości*, *Ekonomia społeczna. Teksty*, nr 1, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2006.
14. <http://www.baltow.info>
15. <http://www.chlebzycia.org.pl>
16. <http://www.ekonomiaspoleczna.pl>
17. <http://www.ekosz.republika.pl>
18. <http://www.emes.net/>
19. <http://www.mps.gov.pl/index.php?gid=521>
20. <http://www.szansaiwsparcie.free.ngo.pl>
21. <http://www.teatrgrodzki.pl>

SOCIAL ECONOMY AS A DISCOVERED A NEW APPROACH TO SOLVING SOCIAL PROBLEMS

Summary: The concept of the social economy refers to organised activities, which primarily aim at serving the community. Most are based on voluntary participation, membership and commitment. The main driving force of the social economy is the benefit of the public or members of a particular association, and not the profit motive. Social economy is a sector emerging in many fields. However, social economy organisations present particular and distinctive characteristics, which may make it more difficult for them to achieve access to external finance.